
УДК 378.147:133.1

Василюшина Н. М.

Навчально-науковий інститут Міжнародних відносин, Національний авіаційний університет, Київ

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ

У проведеному науково-педагогічному дослідженні продемонстровано одну з проблем вищої освіти в Україні на сучасному етапі, яка стоїть на вістрі актуальності. Зокрема, нагальність наукового пошуку полягає в тому, що викладач ВНЗ виступає каталізатором нових ідей, поглядів, переконань та рушійною силою у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців в умовах глобалізації та інтеграції. Відповідно, метою дослідження були виокремлення, ідентифікація та тлумачення складових структурно-функціональної моделі викладача вищої школи в Україні. Як наслідок, завданням науково-педагогічного розгляду був детальний аналіз мотиваційного, емоційного, особистісного та професійно-діяльнісного компонентів.

Дослідження підтверджено висновком про те, що незважаючи на посилену увагу вчених до проблеми кристалізації особистості викладача вищої школи та зробленого нами педагогічного дослідження, окреслене питання потребує більш глибокого аналізу та розгляду. Обґрунтовано залучення вектору зарубіжного досвіду з метою проведення компаративного дослідження структурно-функціональних моделей викладачів-іноземців.

Ключові слова: викладач вищої школи, структурно-функціональна модель, мотиваційний компонент, емоційний компонент, особистісний компонент, професійно-діяльнісний компонент, зарубіжний досвід.

Василюшина Н. М.

Научно-образовательный институт Международных отношений, Национальный авиационный университет, Киев

СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ НА УКРАИНЕ

В проведенном научно-педагогическом исследовании продемонстрирована одна из проблем высшего образования на Украине на современном этапе, которая стоит на острие актуальности. В частности, актуальность научного поиска состоит в том, что преподаватель ВУЗа выступает каталізатором новых идей, взглядов, убеждений и движущей силой в формировании профессиональной компетентности будущих специалистов в условиях глобализации и интеграции. Соответственно, целью исследования были выделение, идентификация и толкования составляющих структурно-функциональной модели преподавателя высшей школы на Украине. Как следствие, задачей научно-педагогического рассмотрения был детальний аналіз мотивационного, эмоционального, личностного и профессионально-деятельностного компонентов.

Исследование подтверждено заключением о том, что несмотря на усиленное внимание ученых к проблеме кристаллизации личности преподавателя высшей школы и сделанного нами педагогического исследования, очерченный вопрос требует более глубокого анализа и рассмотрения. Обосновано привлечение вектора зарубежного опыта с целью проведения сравнительного исследования структурно-функциональных моделей преподавателей-иностранцев.

Ключевые слова: преподаватель высшей школы, структурно-функциональная модель, мотивационный компонент, эмоциональный компонент, личностный компонент, профессионально-деятельностный компонент, зарубежный опыт.

АКТУАЛЬНІСТЬ РОБОТИ. Аналізуючи сучасні процеси, які активно плінуть на теренах нашого життя доходимо висновку, що сучасний розвиток вітчизняної вищої школи, її європейська спрямованість потребує від викладачів ВНЗ певної низки ролей для ефективної роботи ВНЗ. Вони є такими: суб'єкту процесу передачі знань і формування професійних компетенцій та суб'єкту організації цього процесу; суб'єкту наукового пошуку, досягнення науково-методичних результатів і організатору науково-пошукової роботи студентів; суб'єкту процесу формування соціально-особистісних компетенцій, підготовки студентів до працевлаштування; суб'єкту науково-виробничого процесу, процесу організації практико-орієнтовної, проектної діяльності студентів; суб'єкту глобалізації та інтернаціоналізації діяльності університету; суб'єкту колективної взаємодії, спрямованої на досягнення єдиного результату; суб'єкту інноваційного процесу, процесу загальної творчості. Крім того, актуальним сьогодні є формування у студентів навичок самоскерованості у навчальному процесі, оскільки реформування освіти в Україні зумовлює підвищення вимог до організаційних умінь, до здатності керувати людьми, прийняття управлінських рішень [3, 7, 8].

МАТЕРІАЛ І РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ. В українській педагогічній літературі останніх років до проблеми формування особистості сучасного вчителя звертались такі вчені як С. Гончаренко, Л. Губерський, М. Євтух, В. Журавський, І. Зязюн, В. Кремень, І. Бех, О. Савченко, О. Сердюк, І. Надольний, В. Огнев'юк. Однак, незважаючи на дослідження цих та багатьох інших науковців, проблема лишається актуальною. В її структурі існують такі не досить вивчені питання, як загально-філософські проблеми особистості, особистість вчителя як ідеал і реальність, модернізація підготовки сучасного вчителя, викладача в педагогічному університеті, напрями та фактори формування особистісних характеристик педагога в сучасних умовах [1, 3, 6].

Також, детальне вивчення психолого-педагогічної літератури виявило, що особистості викладача ВНЗ у процесі формування засобами навчальних дисциплін присвячена велика кількість як вітчизняних, так і зарубіжних досліджень. Вимоги до особистості викладача ВНЗ у структурі його професійної компетентності розглядали І. Зязюн, Н. Волкова, О. Котенко, А. Кузьмінський. Аналіз шляхів впливу викладача ВНЗ на розвиток особистості студента здійснено у наукових працях Л. Спіріна, С. Вітвицької, О. Бондаревської, А. Капської, В. Гриньової. Професіоналізм викладачів з психологічної точки зору досліджувала С.Іванова. Проте вплив викладача на розвиток саме управлінських якостей студентів знаходиться на стадії всебічного дослідження. Аналіз останніх публікацій свідчить, що окремі боки професійно-педагогічної підготовки ґрунтовно висвітлені в дослідженнях І. Беґа, А. Богуш, С. Єрмакової, Е. Карпової, Н. Кічук, З. Курлянд, А. Линенко, О. Майкової, Н. Ничкало, Г. Нагорної, Р. Хмелюк, О. Цокур [1, 3, 4, 6, 8].

Варто зазначити, що у формуванні особистості майбутнього фахівця, його світогляду, професійних якостей провідну роль відіграє викладач вищого навчального закладу. Вплив викладача ВНЗ, звичайно, відрізняється від впливу шкільного вчителя, оскільки характер стосунків між викладачами та студентами у вищому навчальному закладі значно змінюється під час навчання. Студент першого курсу – це вчорашній школяр, який інколи ще остаточно не усвідомлює, для чого він прийшов навчатися у вищий навчальний заклад, студент IV–V курсів – це молодший колега, який незабаром прийде на виробництво чи буде займатися науковою діяльністю. Згідно з Національною доктриною освіти система "викладач – студент", що діє у вищому навчальному закладі, спрямована на формування особистості висококваліфікованого спеціаліста, громадянина, патріота. Дослідження багатьох педагогів і

психологів (Н.Ф. Левітов, О.М. Матюшкін, Б.М. Теплов, В.П. Давидов, В.Н. Струманський) підкреслюють зв'язок процесу формування особистості з тим впливом, який справляє викладач на розум і почуття вихованців. Викладач вищої школи має бути як висококваліфікованим ученим, фахівцем, науковцем, так і вихователем. Однак актуальним лишається питання конкурентоспроможності вітчизняних та іноземних викладачів. Вона зумовлена сучасною європейською спрямованістю українського демократичного суспільства та певним колом проблемних завдань, розв'язання яких сприятиме визначенню місця України у світовому освітньому просторі, де вагомими постають сучасна система особистісних та професійних цінностей, напрями освіти та виховання на основі природовідповідності та культурної самоідентичності [2, 5, 8].

Метою роботи є виокремлення, ідентифікація та тлумачення складових структурно-функціональної моделі викладача вищої школи в Україні. Як наслідок, завданнями науково-педагогічного розгляду є детальний аналіз мотиваційного, емоційного, особистісного та професійно-діяльнісного компонентів.

Реалізацію поставленої мети почнемо з того, що, згідно закону України «Про вищу освіту», з метою розвитку міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти та інтеграції системи вищої освіти до світового освітнього простору держава сприяє: впровадженню механізму гарантії якості вищої освіти для створення необхідної взаємодовіри, гармонізації систем оцінювання якості вищої освіти України та Європейського простору вищої освіти; узгодженню Національної рамки кваліфікацій з рамкою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти для забезпечення академічної та професійної мобільності та навчання протягом життя; співпраці з Європейською мережею національних центрів інформації про академічну мобільність та визнання; впровадженню на міжнародному ринку результатів наукових, технічних, технологічних та інших розробок вищих навчальних закладів, продажу їхніх патентів та ліцензій; залученню коштів міжнародних фондів, установ, громадських організацій тощо для виконання у вищих навчальних закладах наукових, освітніх та інших програм [3].

Як наслідок, структурно-функціональна модель сучасного викладача в Україні набуває іншого виду порівняно із попередньою.

Сучасний фахівець вищої школи одночасно із викладацькою має займатися науковою роботою, яка також пов'язана з розумовою й емоційною напруженістю. В умовах такої діяльності викладачі зазнають істотних труднощів, пов'язаних з умінням швидко орієнтуватися у змінених умовах, знаходити оптимальні рішення у нештатних ситуаціях і зберігати при цьому витримку і самовладання, тобто мати певний рівень розвитку професійної усталеності в педагогічній діяльності.

В рамках нашого дослідження структурно-функціональна модель викладача сучасної вищої школи в Україні – синтез властивостей і якостей його особистості, що дає можливість у межах здійснення своєї професійної діяльності протягом тривалого часу виконувати її впевнено, самостійно, без емоційного напруження в різних, часто непередбачених умовах, з мінімальними помилками. Виходячи з даного нами визначення, вважаємо за необхідне виокремити базові компоненти, які є наступними (рис. 1): *мотиваційний, емоційний, особистісний, професійно-діяльнісний* [7, 8].

Першим у моделі, на наш погляд, має бути *мотиваційний компонент*. Упевненість у собі як викладачеві тісно пов'язана з мотивацією «успіху», є інтегральною якістю, що ґрунтується на здібності розуміти студентів, умінні проникати в їхню психологію, враховувати вікові та індивідуальні особливості, а також усвідомленні правоти та доречності своїх дій і вчинків. Задоволеність діяльністю залежить також від економічних факторів: низька заробітна плата, погані побутові умови тощо можуть породжувати плінність кадрів, особливо це стосується молодих науковців.

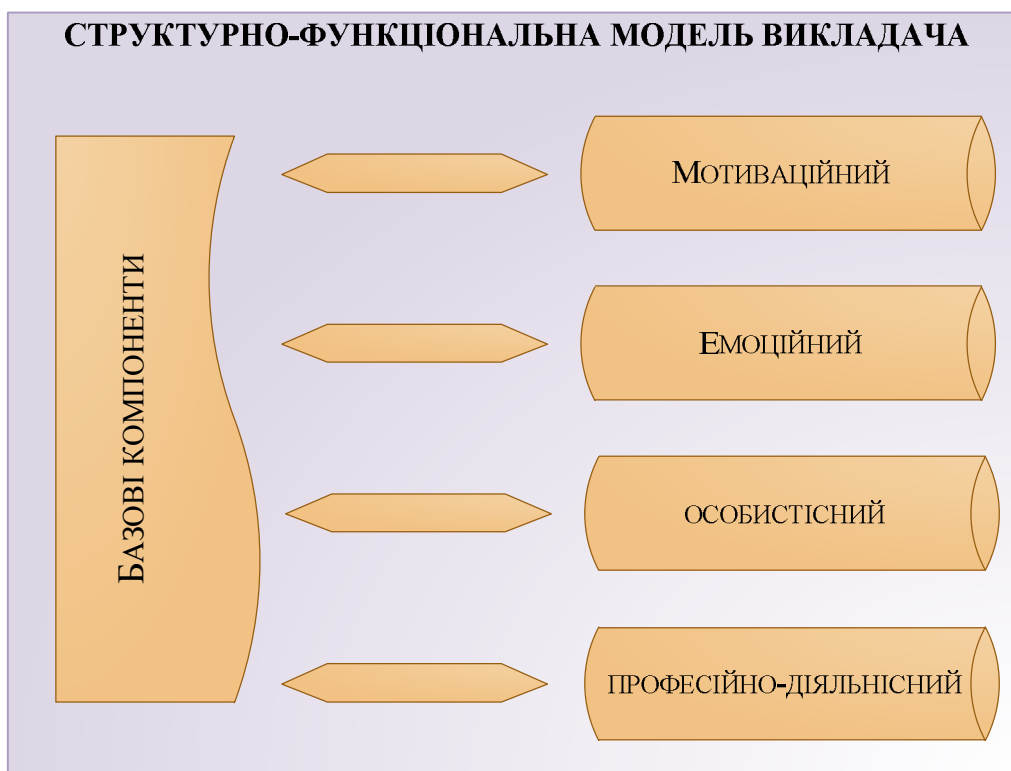


Рисунок 1 – Базові компоненти структурно-функціональна модель викладача сучасної вищої школи в Україні

Крім того, негативні емоційні стани викликають емоційне напруження, яке стає причиною психічного перевантаження навіть за помірно напруженого ритму професійної діяльності, а це, у свою чергу, позначається на фізичному самопочутті людини. Задоволеність викладацькою діяльністю викликає бажання вдосконалювати свою професійну майстерність, стає вихідним моментом формування психологічної системи діяльності (В. Шадріков), а отже, впливає на професійну усталеність викладача вищої школи [1, 8].

Наступним ми виділяємо *емоційний компонент*. Уміння регулювати свої емоційні стани пов'язане з умінням володіти собою, своїм голосом, мімікою, жестами. Однією з основних умов регулювання емоційних станів є самонавіювання. Але самонавіювання може бути дієвим лише тоді, коли людина впевнена у правильності висновків, які вона робить, оцінюючи свої досягнення, помилки, ставлення до себе людей, свого місця в житті. Емоційна саморегуляція полягає в системі розумових дій, спрямованих або на активізацію якихось емоційних процесів, або на гальмування їх, стабілізацію.

Саме тому, ефективність діяльності викладача, його професійна усталеність можлива лише в тому разі, якщо всі його думки, почуття, емоції спрямовані на досягнення поставлених цілей і завдань навчання та виховання. Така спрямованість не створюється сама собою, а досягається шляхом свідомого регулювання, управління своїми думками, почуттями, тобто супроводжується певними вольовими зусиллями. Як доводить Д.М. Лондон, вольовий розвиток істотно впливає на легкість оволодіння педагогічною майстерністю. Задоволеність професією, професійна спрямованість і воля утворюють взаємопов'язану, динамічну функціональну систему, в якій воля забезпечує усталеність професійних намірів [3, 8].

Не менш важливим є *особистісний компонент* структурно-функціональної моделі сучасного викладача в Україні. Методологічна рефлексія пов'язана з умінням аналізувати власну наукову діяльність, характеризує перехід мислення від рецептурно-відбиткового

підходу до конструктивно-діяльнісного, що забезпечує методологічне і теоретичне осмислення педагогічної науки і практики, спрямованість на особистісно орієнтовану освіту.

Суттєвим аспектом методологічної рефлексії є пізнавальна спрямованість, що характеризується систематичним потягом до нових знань, форм та методів викладання, бажанням розширювати і поглиблювати свої знання про довкілля і «заряджати» своїх студентів жаждою пізнання.

Швидкість реакції на поведінку аудиторій окремих студентів – ця ознака, безумовно, пов'язана з таким емоційним станом, як самовладання у різних педагогічних ситуаціях. Ідеться про індивідуально-психологічні якості, деякі властивості нервової системи: рухливість нервових процесів, силу і зрівноваженість. Остання властивість лежить в основі самовладання, яке необхідне викладачеві. Рухливість нервових процесів дає можливість швидко орієнтуватися в складній ситуації, забезпечує гнучкість мислення, швидкість проходження розумових операцій, швидкість і точність реакції викладача на поведінку студента, швидкість переходу від процесу збудження до процесу гальмування; дає можливість регулювати динамічність виявлення властивостей нервової системи у контактах зі студентами та колегами. Швидкість реакції на поведінку аудиторії й окремих студентів, як бачимо, тісно пов'язана з *перцептивними здібностями*, а особливо з педагогічною спостережливістю і педагогічним мисленням [6, 8].

Останнім, проте надзвичайно важливим позиціонує *професійно-діяльнісний компонент* виділеної моделі сучасного викладача вищої школи. Він синтезує уміння приймати педагогічно доцільне рішення у нестандартних ситуаціях. Це вміння передбачає не тільки правильний аналіз створеної ситуації, а й здатність викладача до зміни способів і прийомів діяльності у разі зміни педагогічної ситуації. Оптимальне розв'язання нестандартних ситуацій вимагає постійного пошуку різноманітних сполучень стандартних способів, прийомів педагогічного впливу, а також знаходження нових способів дій, тобто творчого характеру рішень, які приймаються. Успішність дій такого роду потребує досить високого рівня розвитку педагогічної спостережливості та педагогічного мислення й уяви.

Творча уява, "спаяна" із строгим логічним мисленням, забезпечує педагогічну винахідливість, яка характеризує педагогічний талант. Справжня творчість викладача полягає в тому, що він приймає правильні рішення в несподіваних ситуаціях, у процесі діяльності вміє прогнозувати результати свого впливу на молоду людину, будує виховну і навчальну роботу з урахуванням вікових, індивідуальних особливостей студентів [6, 8].

Під *знаннями та вміннями викладача* ми розуміємо спеціальні знання з предмета, методичні, психолого-педагогічні та загальнокультурні знання. Професійна усталеність викладача передбачає вміння широко і різноманітно застосовувати теоретичні, дослідні знання у практичній діяльності, інтерес до новинок спеціальної, методичної та загальнопедагогічної літератури. До вмінь, необхідних викладачеві, належать дидактичні, конструктивні, комунікативні, вміння, пов'язані з педагогічною технікою. Тут необхідні спеціальні системи завдань, які тісно пов'язані а практикою і можуть забезпечити свідомі дії викладача, оскільки спрямовані на формування певних умінь.

Свідомі дії визначаються *гностичними вміннями викладача*. Дослідження Н. В. Кузьміноїта, Н. А. Стафуріної свідчать, що чим більша рефлексивність (тобто здатність до усвідомлення своєї поведінки), тим вища педагогічна майстерність викладача. Л. Ф. Спірін інтерпретує загальнопедагогічні вміння як міру успішності евристичної педагогічної дії, міру ефективності вирішення виховних завдань у різноманітних педагогічних ситуаціях, структурну одиницю вмілої професійно-педагогічної діяльності. Отже, знання і вміння викладача – це необхідний компонент його професійної усталеності [1, 2, 8].

Крім того, викладач вищої школи має бути не тільки спеціалістом, що навчає майбутніх фахівців, а й ученим. Авторитет викладача залежить від його наукового рівня, наукової праці

та досягнень. Згідно з дослідженнями Д. Павлова лише невеликий відсоток викладачів вищого навчального закладу поєднує в собі як науковця, так і педагога. Сучасна епоха НТР пов'язана з постійним оновленням інформації, отже, науковець для того, щоб бути обізнаним з досягненнями і здобутками сучасної науки, має весь час поновлювати свій багаж знань, усвідомлювати перспективи свого професійного розвитку, визначати індивідуальний стиль діяльності, спрямованості на максимальне використання своїх інтелектуальних здібностей [4, 8].

Окрім того, викладацька робота вимагає здібності оцінювати свою працю у цілому, оцінювати себе як особистість, викладача, науковця, переходити до оцінки свого професіоналізму, результативності своєї діяльності, а це, у свою чергу, тісно пов'язано з рефлексією викладача.

ВИСНОВКИ. Таким чином, здійснене нами констатуюче вивчення структурно-функціональної моделі сучасного викладача України показало, що мотиваційний, емоційний, особистісний, професійно-педагогічний компоненти є невід'ємними її складовими. Варто зауважити, що наявність кожного з них сприяють підвищенню ефективності формування майбутнього фахівця, адже тільки справжня особистість спроможна зародити підґрунтя для успішної професійної діяльності підростаючого покоління в умовах жорстокої конкурентності.

Незважаючи на посилену увагу вчених до проблеми кристалізації особистості викладача вищої школи та зробленого нами педагогічного дослідження, окреслене питання потребує більш глибокого аналізу та розгляду. На наш погляд, знання компонентів, характеристик структурно-функціональної моделі сучасного викладача дає змогу реалізувати як його педагогічний, так і науковий потенціал у педагогічну майстерність, професіоналізм, творчість. Проте, вважаємо за необхідне розширення, вивчення та вдосконалення професіоналізму сучасного викладача вищої школи шляхом залучення досягнень зарубіжного досвіду, зокрема акцентування уваги на складових професійних моделях іноземних викладачів в умовах глобалізації та інтеграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навч. посіб. / І. Д. Бех. – К. : Академвидав, 2009. – 248 с.
2. Биков В. Ю. Навчання, що змінює розум і мораль / В. Ю. Биков, О. В. Бабак, Р. М. Шамолашвілі // Рідна школа. – 1994. – № 10. – С. 68 – 69.
3. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-1>
4. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук.-метод. посіб./ І. А. Зязюн. – К. : МАУП, 2000. – 309 с.
5. Мальцева В. М. О духовно-нравственном развитии личности / В. М. Мальцева, В. В. Зеньковский // Педагогика. – 1994. – № 4. – С. 96 – 98.
6. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб./ В. Л. Ортинський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
7. Пехота Е. Н. Индивидуализация профессионально-педагогической подготовки учителя: [монография] / Е. Н. Пехота. – К. : Вища школа, 1997. – 146 с.
8. Мешко Г. М. Курс «Вступ до педагогічної професії» в системі підготовки майбутніх учителів до здоров'язбережувальної діяльності [Електронний ресурс] / Г. М. Мешко // Педагогічний альманах. – 2014. – Вип. 21. – С. 80-85. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedalm_2014_21_14.

Vasylyshyna N.

Educational Institute of International Relations, national Aviation University, Kyiv

HIGH SCHOOL TEACHER STRUCTURAL FUNCTIONAL MODEL IN UKRAINE

Scientific and educational research demonstrates one of the higher education sufficient issues in Ukraine at the present stage, which is on the point of urgency. In particular, the relevance of the presented survey means that high school teacher acts as a catalyst for new ideas, attitudes, beliefs, and a driving force in the formation of professional competence of the future experts in the conditions of globalization and integration. Accordingly, the purpose of the study was the selection, identification and interpretation of structural-functional model components of the higher institutes of learning in Ukraine. As a result, the task of the scientific and pedagogical examination was a detailed analysis of the motivational, emotional, personal and professional constituents.

The study confirmed the conclusion that, despite the increased attention of analysts to the concern of crystallization of high school teacher personality and conducted pedagogical research, outlined issue requires deeper analysis and consideration. The attraction of foreign experience vector was advanced arguments in order to carry out a comparative study of the foreign teachers structural-functional models.

Key words: higher school teacher, structural-functional model, the motivational component, the emotional component, the personal component, the professional component, foreign experience.

REFERENCES

1. Bekh, I.D. (2009), *Psykhologichni dzherela vykhovnoyi maysternosti*, Akademvydav, Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian].
2. Bykov, V.Yu., Babak, O.V., and Shamolashvili, R.M. (1994), *Navchannya, shcho zminyuye rozum i moral'*, *Ridna shkola*, no.10, pp. 68-69. [in Ukrainian].
3. (2014), *Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» N 1556-I* [Law of Ukraine “On Higher Education”], Ukraine. [in Ukrainian]
4. Zyazyun, I.A. (2000), *Pedahohika dobra: idealy i realiyi*, MAUP, Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian].
5. Mal'tseva, V.M. and Zen'kovskiy, V.V. (1994), *O dukhovno-nravstvennom razvitii lichnosti*, *Pedagogyka*, no. 4, pp. 96-98. [in Russian].
6. Ortyns'kyy, V.L. (2009), *Pedahohika vyshchoyi shkoly*, Centr uchbovoyi literatury, Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian].
7. Pekhota, E.N. (1997), *Individualizatsiya professional'no-pedagogicheskoy podgotovki uchitelya*, *Vyshha shkola*, Kyiv, Ukraine. [in Russian].
8. Meshko, G.M. (2014), *Kurs «Vstup do pedahohichnoyi profesii» v systemi pidhotovky maybutnikh uchyteliv do zdorov'yazberezhival'noyi diyal'nosti*, *Pedahohichniy almanakh*, Iss. 21, pp. 80-85. [in Ukrainian].

Василюшина Наталія Максимівна,

к.пед.н.,
доцент кафедри іноземних мов,
Навчально-науковий інститут
Міжнародних відносин,
Національний авіаційний університет.
Відрадний проспект 4 (7 корпус), м. Київ,
Україна.
Тел. +38(044) 406-72-85.
E-mail: imv@nau.edu.ua



Vasylyshyna Nataliia Maksymivna,

Ph.D. in Pedagogics,
Associate Professor of Foreign Language
Department,
Educational Institute of International
Relations, National Aviation University.
Vidradnyj Sq. 4 (7 Premise) Kyiv, Ukraine.
Tel. +38(044) 406-72-85.
E-mail: imv@nau.edu.ua

Стаття надійшла 09.06.2016